

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕДУМОВ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано найбільш важливі макроекономічні показники діяльності підприємств різних галузей економіки України за останні роки. Обґрунтовано значення такого аналізу як передумови здійснення реструктуризаційної діяльності підприємств. Запропоновано сучасні інструменти стратегічного управління для здійснення структурних перетворень управління підприємствами.

In the article the most essential macroeconomic indicators of performance different industries enterprises of Ukraine's economy in the last years are analysed. The value of such analysis as pre-conditions of restructuring activity of enterprises is grounded. The use of modern instruments of strategic management for realization of structural transformations to system of management by enterprises is offered.

Постановка проблеми у загальному вигляді полягає в тому, що макроекономічний аналіз сучасного стану економіки України дозволяє одержати аргументи, що підтверджують об'єктивну необхідність проведення системних перетворень на підприємствах та є однією з важливих передумов їх реструктуризації.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Науковий досвід із проблем вдосконалення управління підприємством відображений у працях відомих українських та зарубіжних дослідників, серед яких слід відзначити розробки Д. Аакера, Л. Абалкіна, Р. Андерсона, О. Амоші, М. Афанасьєва, М. Бадау, С. Біндера, П. Буніча, Б. Валуєва, А. Гальчинського, Є. Гайдара, В. Гейця, М. Зверякова, Б. Кваснюка, А. Ковальова, В. Ланового, В. Осипова, Г. Осовської, В. Немцова, О. Редькіна, А. Томпсона, С. Усик, М. Чумаченка та інших дослідників.

Проте недостатня вирішеність завдань щодо визначення варіантів стратегічних змін, які слід провести як у внутрішньому, так і у зовнішньому середовищі функціонування підприємств з метою їх реструктуризації, потребує подальших досліджень. Аналіз сучасної економічної літератури дозволяє зробити висновок, що зазначена проблема залишається дискусійною.

Значна кількість робіт сучасних економістів присвячена розробці новітніх методів та інструментарію антикризового управління, прогнозуванню кризового стану на підприємстві. Разом з тим, слід зауважити, що у вітчизняній літературі досліджувана проблеми розглядалася лише в окремих аспектах, дискусійними є теоретичні та методичні розробки різних аспектів реструктуризації та інших організаційно-управлінських заходів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні публікації дослідників, на наш погляд питання аналізу макроекономічних передумов реструктуризаційної діяльності вітчизняних підприємств розглянуто недостатньо глибоко.

Головною вадою досліджень попередників є їх певна фрагментарність, відсутність комплексного системного підходу, що й обумовлює необхідність подальших досліджень цієї проблеми.

Таким чином, невирішеними залишаються питання проведення макроекономічного аналізу як однієї з важливих передумов реструктуризаційної діяльності підприємств.

Метою дослідження є розгляд макроекономічної ситуації національної економіки, аналіз аргументів, на які спирається концепція реструктуризації діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Макроекономічна ситуація в Україні є несприятливою для здійснення діяльності на мезо- й мікро- рівнях господарської системи країни. У період масової приватизації методи, які використовувалися державним апаратом управління, багато в чому погіршили фінансово-економічне становище промислових підприємств. В результаті їх більшість опинилась в кризовій ситуації, характерними симптомами якої стали падіння обсягів реалізації, зниження ліквідності, зростання заборгованості тощо.

Так, протягом січня-листопада 2005 року збитково працювало 34,2% підприємств, тобто буквально третина суб'єктів господарювання мали статус потенційних або реальних банкрутів. Найбільше таких підприємств на транспорті та зв'язку (43,9%), у промисловості (39,7%) та будівництві (38,5%) [1].

Практично така ж ситуація була у 2006 році – протягом січня-листопада збитково працювало 34,2% підприємств. Також, як і в попередньому році, найбільше таких підприємств було у сфері транспорту та зв'язку (45,1% від загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності) та у промисловості (39,4%) [1].

Відносно поліпшилась ситуація у 2007 році – протягом січня-листопада збитково працювало 33,1% підприємств. Більше таких підприємств було у сфері транспорту та зв'язку (40,1% від загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності), у наданні комунальних та індивідуальних послуг, діяльності у сфері культури та спорту (37,3%), у промисловості (36,7%), по операціях з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та наданні послуг підприємцям (36,2%), у будівництві (34,6%) [1].

Проте, за аналогічний період 2008 року фінансове становище погіршало і збитково працювало вже 34,9% підприємств, що на 1,8 відсоткового пункту більше, ніж за відповідний період 2007 р. Найбільше таких підприємств було у промисловості, наданні комунальних та індивідуальних послуг, у сфері культури та спорту (по 39,7% від загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності), у сфері транспорту та зв'язку (39,5%), операціях з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та наданні послуг підприємцям (по 37,5%) [1].

У той же час, необхідно зазначити, що у 2000 році частка збиткових підприємств була дещо вище. Позитивна тенденція скорочення питомої ваги збиткових підприємств, наприклад, у промисловості з 42,2% до 39,7% у 2008 році [2] стала наслідком більш активного застосування процедур банкрутства відповідно до Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", що був прийнятий наприкінці 90-х років.

Практично у всіх галузях господарського сектору України, за винятком ріелторських, інжинірингових і девелоперських компаній, частка збиткових підприємств реального сектору економіки скоротилася у 2008 році на 5-9%, що, проте, не свідчить про вичерпаність резервів зміцнення фінансового становища підприємств України. Скоріше навпаки, сума збитків, які понесли підприємства промисловості у 2008 році була більше, чим у 2000 році на 5 млрд. грн. [2].

Світова фінансово-економічна криза суттєво погіршила ефективність діяльності вітчизняних підприємств.

Фінансовий результат від звичайної діяльності підприємств до оподаткування (крім малих, сільськогосподарських підприємств та бюджетних установ) за січень-серпень 2009р. був негативним і становив 3,1 млрд. грн. (загальна сума прибутку – 76,3 млрд. грн., збитків – 79,4 млрд. грн.).

Протягом січня-серпня 2009 року збитково працювало вже набагато більше – 45,3% підприємств. Найбільше таких підприємств у будівництві (56,2% від загальної кількості підприємств відповідного виду діяльності), наданні комунальних та індивідуальних послуг, у сфері культури та спорту (51,7%), промисловості (49,3%), транспорті та зв'язку (49,2%) [1].

Несприятливу економічну ситуацію в Україні також характеризує зростання дебіторської та кредиторської заборгованості. Так, у 2007 році порівняно з 2000 роком зростання дебіторської заборгованості склало 34,3%, а кредиторської заборгованості – 28,2%.

За даними Міждержавного статистичного комітету співдружності незалежних держав підсумки економічного розвитку України за період з 1995 по 2008 рр. характеризуються наступними основними макроекономічними показниками (у відсотках до попереднього року), наведеними в таблиці 1 [3].

Таблиця 1

Основні макроекономічні показники
(у скороченому варіанті, в % до попереднього року)

Показники	1995	2000	2004	2005	2006	2007	2008
Валовий внутрішній продукт	87,8	105,9	112,1	102,7	107,3	107,9	102,1
Продукція промисловості	88	112	112	103	106	110	97
Продукція сільського господарства	96	110	120	99,9	103	94	118
Інвестиції в основний капітал	72	114	128	102	119	130	105
Експорт до країн СНД	124	138	142	126	118	147	128
Експорт до інших країн	133	121	142	98	109	119	141
Імпорт з країн СНД	128	119	132	112	119	127	132
Імпорт з інших країн	189	116	120	139	130	141	148

Деякі показники можуть бути більш наочно представлені у вигляді діаграми (рис. 1). Чітко простежується тенденція деяких показників до “злетів” та “падінь”. Це підтверджує той факт, що економічна ситуація в країні нестабільна та не спостерігається планомірного становлення й розвитку господарського сектору економіки.

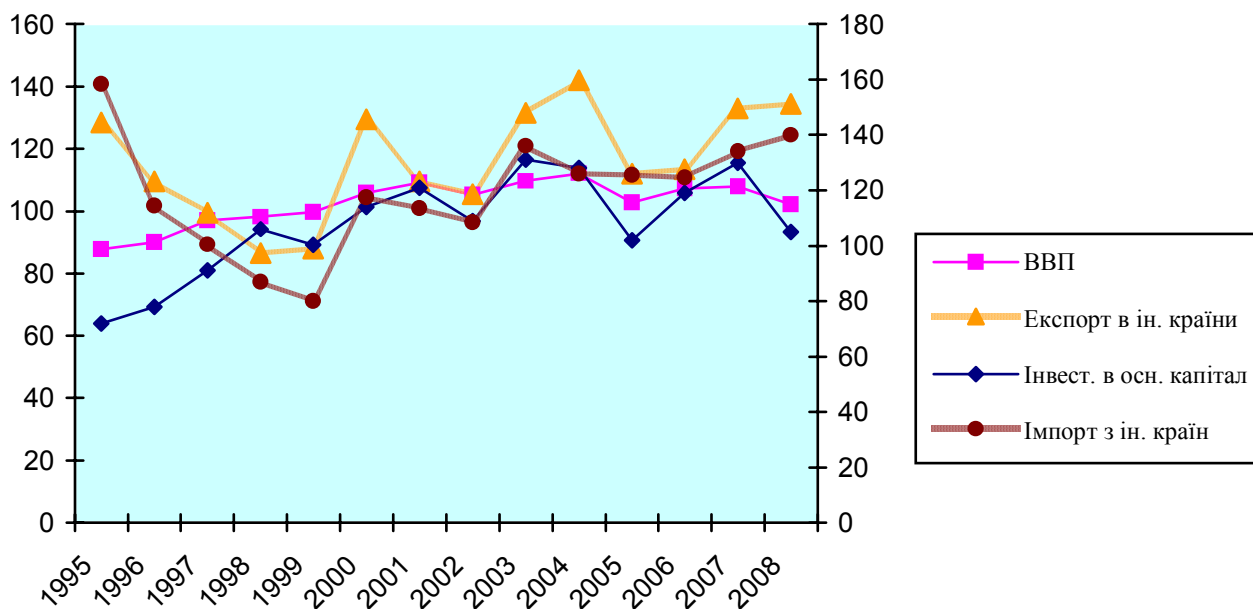

Рис. 1. Динаміка зміни макроекономічних показників у відсотках до попереднього року

Значення основних макроекономічних індикаторів свідчать про те, що з жовтня 2008 року Україна увійшла у фазу затяжної непрогнозованої соціально-економічної кризи, або, за визначенням Ф. Котлера, – фазу “непередбаченої турбулентності”. Дисбаланс світової фінансової системи та падіння світового виробництва, на перший погляд, цілком

пояснюють сучасну ситуацію, відтіснивши на другий план внутрішню складову цього деструктивного процесу.

Так, у 2003 році, через недостатню внутрішню пропозицію національних грошей в Україні, відбувається заміщення пасивів банківського сектору на доларові й збільшення обсягів кредитів, виданих в іноземній валюті. У 2006 році ця величина склала 44,9% від загального обсягу виданих кредитів, а в 2008 році – близько 80%. Обсяг кредитів, виданих резидентам України в іноземній валюті на початок 2006 року, перевищив залучені на внутрішньому ринку депозити на 16,6 млрд. доларів. Власний ресурсний потенціал банківської системи України, невикористаний внаслідок доларизації, за деякими оцінками на початок 2006 року, склав 164,8 млрд. гривень [4].

Паралельно доларизації відбувався процес капіталізації банківської системи й економіки України. Розмір чистих активів банківської системи за період 1999-2006 рр. збільшився у 12,2 рази. Проте, на початок 2007 року весь банківський капітал країни склав усього 8,43 млрд. доларів (для порівняння: капітал одного Банку США – Citigroup – у 2004 році складав 66,8 млрд. доларів).

При цьому присутність іноземного капіталу в банківській системі України у 2006 році склала 35,5% загальної капіталізації, а на 1 листопада 2008 року – 38,1%. Наведені дані свідчать про те, що протягом тривалого часу відбувалася доларизація сфери готівкового та безготівкового обігу економіки України, пасивів банківської системи та статутного капіталу банків країни. Це, у свою чергу, призвело до неефективного використання власного ресурсного потенціалу банківської системи, перекоосу кредитування резидентів України на користь доларових споживчих кредитів, збільшенню частки корпоративного сектору, насамперед банківського, у зовнішньому боргу України.

Крім того, залучення банківською системою України великого обсягу більш дешевих іноземних кредитів для задоволення зростаючого внутрішнього попиту на кредитні ресурси протягом 2005–2008 років поставило на грань суверенного дефолту всю економіку країни. До кінця 2008 року частка корпоративних позичальників у зовнішньому боргові України склала 69,4 млрд. доларів – майже 83%. Зовнішній борг України до кінця 2008 року перевищив 90% ВВП країни. Сальдо поточного рахунку платіжного балансу з 2006 року стало негативним і на вересень 2008 року досягло негативного значення 11,9 млрд. доларів.

Таким чином, в економіці України відбулися два дуже серйозні макроекономічні турбулентні зрушення, що мали суттєві негативні наслідки.

По-перше, сильна й не виправдана доларизація економіки, виражена великими обсягами доларових депозитів у пасивах банківської системи й величезним обсягом виданих валютних кредитів, у тому числі споживчих.

По-друге, доларизація активів банківської системи країни у вигляді безпрецедентної присутності іноземного капіталу. У свою чергу зазначені тенденції визначили до кінця 2008 року два негативні макроекономічні результати: зростання зовнішнього боргу країни й дефіцит платіжного балансу. Очевидно, що зазначені факти є результатом грошово-кредитної політики, що проводиться НБУ.

Крім того, за даними Всесвітнього Банку в Україні розвиваються економічні реформи, які повною мірою так і не були завершені за жодним з важливих для держави напрямків розвитку ринкових відносин для великого, середнього й малого бізнесу. В цілому Україна посіла 139-е місце серед 180-ти країн, опустившись на 11 позицій у порівнянні з попереднім роком [4].

Пошук оптимального шляху організації економіки в умовах еволюції індустріального суспільства привів до інтеграції як узагальнюючого процесу встановлення найбільш ефективної організаційно-функціональної й управлінської структури. Мова передусім йдеться не про централізацію або децентралізацію управління, а про повну зміну взаємин між економічними суб'єктами всіх рівнів: працівниками, підприємствами, державними органами.

Явна невідповідність українських економічних тенденцій світовому напрямку, кризове становище більшості підприємств спричиняє необхідність структурної перебудови й інституціональних перетворень у вітчизняній економіці, спрямованих на формування ринкової структури, що відповідає критеріям розвинених індустріальних країн та усуває бар'єри на шляху зростання [5,с.21].

З усієї сукупності проблем, що можуть бути поставлені в цьому зв'язку в науковому дослідженні, виокремлюється група проблем, що відображають процес пошуку підприємствами оптимальних форм з метою створення і збереження промислового потенціалу в складний період подолання кризових явищ. Ми вважаємо, що рішення проблеми реструктуризації вітчизняних підприємств і формування нових економічних інститутів на основі стратегічного планування та управління можливо шляхом революційного перетворення організаційної структури підприємств із використанням таких інструментів як реінжиніринг і збалансована система показників, які, по праву, відносять до новітніх методів стратегічного управління підприємствами.

З початку 1980-х років у США та інших розвинених країнах відбулось перегрупування у відносинах продавця з покупцем: тепер споживачі доводять до постачальників свої бажання, способи, терміни доставки продукції. Вони очікують продукцію, що максимально відповідає їх потребам і згідно з графіком доставки. Сукупність факторів, що діють окремо та разом, призвели до переходу впливу на ринок від виробника до споживача.

Іншою причиною такої трансформації ринку стало полегшення доступу до інформації за допомогою нових технологій комунікації.

Таким чином, потреби споживачів, конкуренція та кардинальні зміни комунікаційних технологій створили інноваційні умови для діяльності підприємств. Відсталі або працюючі за застарілими підходами до управління та організації виробництва, підприємства змушені переходити від функціонально-вертикальних структур до сучасної організації виробництва на основі процесних структур, до нових методів управління та побудови системи управління на основі більш прогресивних методів реалізації стратегічного управління, тобто на основі збалансованої системи показників (Balanced scorecard – BSC) та реінжинірингу.

Перший напрямок – використання BSC як управлінської та стратегічно-виміральної системи, що переводить місію і стратегію організації в збалансований комплекс інтегрованих робочих показників. Методологія BSC – це механізм послідовного доведення до персоналу стратегічних цілей компанії і контролю за їх досягненням через так звані ключові показники результативності (КПР), які є, по суті, вимірниками досяжності цілей, а також характеризують ефективність бізнес-процесів і роботу кожного окремого співробітника [6,с.27].

Використання BSC дозволяє менеджерам керувати такими процесами, як переклад бачення стратегії, доведення її до всіх рівнів системи управління, бізнес-планування і розподіл ресурсів, зворотний зв'язок, навчання та поточний моніторинг реалізації стратегії. Сутність системи збалансованих показників полягає в тому, що підприємство, яке впровадило цю технологію, одержує в результаті "систему координат" дій у відповідності зі стратегією на будь-яких рівнях управління [7,с.19].

Всі ресурси, а також співробітники через систему мотивації, тісно зав'язану на КПР, зорієнтовані стратегією компанії і спрямовані на її досягнення через систему чітко поставлених цілей і задач у рамках чотирьох основних проєкцій: фінансів, маркетингу, внутрішніх бізнес-процесів, навчання і зростання.

Другий напрямок, що є методом революційного перетворення діяльності підприємства, докорінної перебудови його бізнесу, одержав назву реінжиніринг бізнес-процесів (Business Process Reengineering – BPR). BPR – це створення кардинально нових і більш ефективних бізнес-процесів без урахування того, що було раніше. Кардинальні зміни, які відбуваються на підприємстві завдяки реінжинірингу, дозволяють досягти

стрибокподібного зростання ефективності та передбачають зміну старої системи управління й виробництва на нову.

BPR застосовує велику кількість інструментів і методів усередині звичайної структури, але його фокус, насамперед, спрямований на об'єднання функцій на макроорганізаційному рівні. РБП використовує переваги не тільки комп'ютерних технологій, але й також технологій управління змінами та працівниками, щоб дати можливість набагато швидше й ефективніше керувати підприємствами, ніж раніше. РБП – це інструмент, спеціально розроблений, щоб допомогти в обставинах, що вимагають масштабних змін, забезпечити які традиційні схеми поліпшення процесів не в змозі. Це такий засіб, який може бути використаний менеджерами для швидкого докорінного зростання ефективності роботи своїх підприємств [8, с.53].

Сполучення реінжинірингу та збалансованої системи показників дозволить кардинально змінити структуру та управління підприємством, підвищити його конкурентоспроможність та знизити ймовірність банкрутства.

Висновки і перспективи подальших розробок. Підсумовуючи, можна зробити такі основні висновки:

1) пропозиції щодо змін в управлінні підприємствами повинні спиратись на теоретичному обґрунтуванні їх доцільності та необхідності;

2) одним з таких напрямків наукового обґрунтування є макроекономічний аналіз тенденцій розвитку підприємств, який при такому підході є важливою передумовою практичних заходів щодо удосконалення системи управління конкретними підприємствами. Проведений аналіз макроекономічної ситуації в Україні свідчить про необхідність проведення глибоких реструктуризаційних процесів в підприємствах;

3) перспективними напрямками здійснення структурних перетворень управління вітчизняними підприємствами є реінжиніринг та збалансована система показників BSC, які з успіхом використовуються в управлінні підприємствами розвинених країн.

Література

1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Статистичний збірник “Діяльність підприємств-суб’єктів підприємницької діяльності в Україні у 2005, 2006, 2007, 2008 роках” [Електронний ресурс]. – Держ. ком. статистики України; ред. О.Г. Осауленко. – К.: CD-вид-во “Інфодиск”, 2009. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-3; 64 Mb RAM; CD-ROM Windows 2000/XP/Vista. – Назва з титул. екрану.
3. Межгосударственный статистический комитет содружества независимых государств [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cisstat.com>.
4. Всемирный банк: обзор экономической ситуации в Украине. 16.07.2009 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ineko-invest.com/rus/economic_news.php.
5. Ковалев А.И. Управление реструктуризацией предприятия [монография]/ А.И. Ковалев. – К.: АВРИО, 2006. – 368 с.
6. Каплан Роберт С. Система сбалансированных показателей. От стратегии к действию / Роберт С. Каплан, Дейвид Нортон; изд. 2-е, испр. и доп.; [пер. с англ.]. – Москва: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 304 с.
7. Ольве Нильс-Горан. Сбалансированная система показателей. Практическое руководство по использованию / Нильс-Горан Ольве, Жан Рой, Магнус Веттер; [пер. с англ.]. – Москва: ИД “Вильямс”, 2006. – 304 с.
8. Хаммер Майкл. Реинжиниринг корпорации: манифест революции в бизнесе/ Майкл Хаммер, Джеймс Чампи; [пер. с англ. Ю. Е. Корнилович]. – Москва: Манн, Иванов Фербер, 2006. – 287 с.